

Pravo sela na život i smrt (2)

Karmen Lončarek

Feral Tribune

Zakoni odumiranja i obnove sela u svijetu su ozbiljna istraživačka tema, a u nas je preporod sela programski dokument HSS-a

Ne laje HSS radi sela

Osnovne pretpostavke uobičajene u politikama sela svode se na povećanje mogućnosti zapošljavanja i odgovarajuće školovanje na selu za odvratanje mladih ljudi od iseljavanja, ili - kad se ljudi jednom ise, oni su za svoju staru zajednicu sasvim izgubljeni. Međutim, otvaranje novih radnih mjesta u ruralnim područjima ne uspijeva zadržati mlade ljude pa se, prema jednom kanadskom istraživanju, čak 40 posto mladih na selu želi iseliti u grad čak i kad im je u njihovom selu posao osiguran

Osnovna zamjerka programatskom tekstu "Preporod hrvatskog sela" jest netočna percepcija problema propadanja sela, a time posljedično i nesvrshodan plan rješavanja tog problema. Kako je problem propadanja i iseljavanja sela prisutan u mnogim zemljama, i to već desetljećima, privukao je mnogo pažnje, ali i potaknuo nastajanje obilne stručne i znanstvene literature. Jedan od važnih radova o depopulaciji sela je "Preispitivanje spoznajnih prepreka revitalizacije sela u internetskoj ekonomiji" troje kanadskih autora (http://ifama.org/conferences/2001Conference/Papers/Area%20III/Amanor-Boadu_Vincent.PDF), koji zavređuje malo širi prikaz.

Mladi i priroda

Kanađani primjećuju kako politike sprečavanja odljeva stanovništva iz sela u grad kao rješenje većinom smatraju da se odljev može zaustaviti poticanjem ruralnog stanovništva da ostane u svojim ruralnim zajednicama. Tako se šezdesetih godina pokušalo privući poduzetništvo iz gradova u sela koristeći fiskalne poticaje kao što su porezne olakšice i neposredna pomoć oblikovana upravo za određeno područje. Očekivalo se da će takvo poduzetništvo zaustaviti odlazak sa sela. Međutim, pokazalo se da su se ti poduzetnički pothvati gasili po iscrpljivanju potpora, ili pak preseljavali na područja s boljim potporama. Stoga se u sedamdesetima politika prema selu promijenila i okrenula prema poticanju unutrašnjih rezervi ruralnih područja. Potom se u zemljama članicama Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) pokušalo poticati tzv. teritorijalni razvoj, ne bi li se ujedinili dotad raspršeni programi lokalnog i seoskog razvoja, te regionalnih politika.

Osnovne pretpostavke uobičajene u politikama sela mogu se sažeti u ove tvrdnje: povećanje mogućnosti zapošljavanja i odgovarajuće školovanje na selu odvratit će mlade ljude od iseljavanja; kad se ljudi jednom ise, oni su za svoju staru zajednicu sasvim izgubljeni.

Međutim, otvaranje novih radnih mjesta u ruralnim područjima ne uspijeva zadržati mlade ljude pa se, prema jednom drugom kanadskom istraživanju, čak 40 posto mladih na selu želi iseliti u grad čak i kad im je u njihovom selu posao osiguran. Iako se čini da je to veoma neobično, razlog je sasvim ljudski. Naime, i gradski mladi ljudi u dobi od dvadesete do trideset četvrte godine također iseljavaju iz svog mjesta stanovanja.

Slična istraživanja učinjena su i kod nas. Tako je **Antun Šundalić** s Ekonomskog fakulteta u Osijeku još 2000. godine anketirao studente osječkog sveučilišta kako ocjenjuju život na selu. Tri četvrtine ispitanika ocijenilo je život na selu negativno, poistovjećujući ga s besperspektivnošću, besadržajnošću i izoliranošću. Samo šestina njih prepoznala je tvrdnju "život je u selu prirodniji i

mirniji nego u gradu" kao glavno obilježje sela. I ovi rezultati su neobični samo na prvi pogled. Jer, što ima neobičnoga u tome da mladi ljudi ne žele miran život blizak prirodi?

Pretpostavka da će odgovarajuće školovanje zadržati mlade ljude na selu pokazala se pogrešnom također i kod nas. Ista **Šundalićeva** anketa otkrila je da je među studentima agronomije i ekonomije manje od petine onih koji se žele baviti poljoprivredom, dok tri petine želi uredski posao. I ovaj se rezultat može učiniti čudnim; zaista, zašto studenti agronomije ne žele ostati na selu i tamo prakticirati ono za što su se školovali? Pa, najvjerojatnije iz sasvim ljudskog razloga da im studiranje nije bilo razlog, već sredstvo odlaska sa sela.

Kod djeda i bake

Uostalom, iskustva drugih zemalja pokazala su da je novac uložen u programe čiji je cilj zadržavanje mladih ljudi na selu većinom bačen. Zato, umjesto fizičkog zadržavanja mladih na selu, mnogo je smislenije i djelotvornije nastojati očuvati njihovu povezanost s matičnom seoskom zajednicom. Danas, u doba interneta, to je lakše nego ikad.

Naime, ostajanje mladih na selu nije nikakvo jamstvo rasta i napretka sela. Za mlade ljude je korisno da odu sa sela ne samo zbog njihovog osobnog, profesionalnog i ekonomskog napretka, već i zbog spoznavanja vrijednosti života na selu. Tu pada i treća pogrešna pretpostavka, to jest, da su mladi ljudi, kad se jednom isele, izgubljeni za svoju staru zajednicu.

Jedno drugo kanadsko istraživanje iz 2000. godine pokazalo je da se četvrtina mladih vrati deset godina nakon odlaska. Iako se taj broj čini malim, valja razmišljati o kvaliteti, a ne o kvantiteti, to jest, ne o broju povratnika, već čime sve oni mogu doprinijeti svojoj zajednici.

Razlog zašto se ljudi vraćaju na selo jest to što znaju na što se vraćaju, i to čine po svom vlastitom izboru. Nesumnjivo, to je znak privrženosti njihovom selu. No, tu je i mnogo drugih koji se ne vraćaju fizički, ali ostaju osjećajno povezani. Ti ljudi također čine društveni i ekonomski kapital sela koji može pridonijeti njegovu razvoju i napretku.

Prema uvidima kanadskih autora, ozbiljnu prepreku razvoju sela stvaraju upravo spoznajne prepreke. Upravo takve prepreke mogu se otkriti, rekli su sjeverovački heretici, i u programu "Preporod hrvatskog sela".

Prije svega, selo kakvo se sanja u tom programu (a to je selo kakvo pamtimo s ljetovanja kod bake zabrađene maramom koja je kuruzom hranila piščance u dvorišću, i djeda dugih brkova, "u širokih gačah", s drvenim grabljama preko ramena) naprosto više nije moguće, osim sjedanjem u vremeplov. Ne samo zato što se selo nepovratno promijenilo pa, na primjer, na selu nije ostalo dovoljno kritične mase koja može osigurati osnovu preporoda sela (kao što uostalom ni u gradovima nije bilo dovoljno građana da urbaniziraju doseljeno ruralno stanovništvo), već što se promijenio cijeli svijet. Opoziciju selo – grad zamijenila je opozicija lokalno – globalno. Još prije više od četrdeset godina taj uvid je kanadski umjetnik **Wyndham Lewis** uobličio u izraz "globalno selo".

Pojmom globalnog sela naročito se bavio kanadski teoretičar medija **Marshall McLuhan**, opisujući kako elektronički masovni mediji ruše vremenske i prostorne granice u ljudskoj komunikaciji, omogućavajući ljudima da međusobno djeluju i žive u globalnim razmjerima.

Ovdje definiciju sela valja dopuniti uvidom **Milana Kangrge** da je upravo selo mjesto otvorenosti, a grad mjesto zatvorenosti; selo je nejasno odijeljeno od okolne prirode, raštrkano, bez prostorne, a kamoli duhovno-vremenske mogućnosti za sabiranje oko jednog "zajedničkog predmeta", kao što se dešava u središtu grada, na trgu pored crkve, gdje se pojedinačni interesi sučeljuju postajući tako općim interesima zajednice.

Druga bitna zamjerka "Preporodu hrvatskog sela" jest izostanak definicije sela. Zakonski, selo je sve ono što nije grad, no ta urbanistička definicija sela je veoma manjkava. U mnogim selima postoji

infrastruktura kao u gradu (vodovod, kanalizacija, prometne veze), dok u mnogim naseljima koje je grad "usisao", pa zakonski jesu grad, toga nema. Primjer su Rujevica u Rijeci ili Kozari bok u Zagrebu.

U vezi s tim valja primijetiti da je uvjerenje kako je infrastruktura onaj presudni činilac koji će zadržati stare i privući nove stanovnike sela, u osnovi mehanicističko, a time i pogrešno, jer ljudi nisu strojevi, već ih pogone osjećaji. Krupna životna odluka kao što je preseljenje na selo nije samo razumska, već i duboko emotivna, i u svakom slučaju neusporedivo složenija od dileme "kanalizacija ili septička jama".

U poglavlju "Filozofija, misija, ciljevi" spomenutog programatskog teksta stoji: "...Ne manje važno, napuštenu hrvatsku zemlju kupit će krupni kapital, većinom tuđinci." Zaista dirljivo i romantično razmišljanje, no već odavno pregaženo vremenom, to jest, otkad su, primjerice, naše telekomunikacijske i novinske kuće, banke, farmaceutska industrija, velik dio energetike i trgovačkih lanaca, u posjedu tuđinaca.

U poglavlju "Polazište" iskazuje se uvjerenje da će se preporodom sela spriječiti gubitak tradicionalnih vrijednosti i identiteta. Nažalost, već navedene suhe brojke pokazuju da na današnjem selu živi malobrojno, k tome starije i izrazito slabo obrazovano stanovništvo od kojega je teško očekivati da bude nosiocem duhovnog preporoda sela. Uopće, od odraslih ljudi kadrih da sami odluče živjeti na selu i kadrih da tu odluku ostvare, prije možemo očekivati da će donijeti vlastite vrijednosti i navike, a ne prihvatiti one koje će zateći u starosjedilaca seoske arkadije.

Krajinski pračovjek

Uostalom, što su tradicijske vrijednosti? Po definiciji, to su vjerovanja, moralni kod i običaji koji se s generacije na generaciju prenose unutar neke kulture, subkulture ili zajednice. Budimo iskreni: većinu stanovnika ove zemlje ne čini četvrta generacija koja ima kupaonicu (ili bar zahod) unutar kuće. Većina nas iz prve ruke, ili iz razgovora s bakom i djedom, zna što je osim domaće kuhinje, narodne nošnje, tradicionalne gradnje, starih zanata i žetvenih svečanosti činilo tradicijske vrijednosti. Tko ne zna, neka pita svoje stare, pa će čuti, na primjer, kako je nekad muževa bila zadnja, ženi je bilo mjesto u kući, djeca su od malena morala raditi u polju, a batina je iz raja izašla. Neki od najstarijih još pamte pripovijesti o zadružnom životu, koji nije bio osobito idiličan. Danas, u doba interneta, zar ćemo ići po savjet seoskom starosti ili vijeću mudraca? Tko će nositi domaći lan i vunu kad danas postoje svila, likra, skinet, mikrovlakna...?

Koliko god se naših stanovnika protivilo priključenju Evropskoj Uniji, ili pak žalilo što još nismo članicom, činjenica jest da već jesmo dijelom Evrope u gotovo svakom smislu, osim tom formalnom. Većina naših građana svakodnevno koristi dezodorans i četkicu za zube, povremeno jede u McDonald'su, zna poslati SMS poruku, u hipermarketu kupuje rajčice iz holandskih staklenika, i štedi u banci čije je sjedište u nekoj zemlji Evropske Unije. Zato je bolje pomiriti se sa činjenicom da, kad umru posljednje seoske starice koje još nose maramu na glavi, više nitko neće nositi maramu. Pred naletom globalizacije i moderniteta pokleknuh su čak i pensilvanijski Amiši: sve više prihvaćaju telefone, a poneki sudjeluju i u sitnom poduzetništvu.

Preporod sela kao obnova romantične utopije temeljene na tradicionalnim vrijednostima, eto, nije moguć, čak ni po cijenu od 5,8 milijardi kuna godišnje koliko se programom "Preporoda hrvatskog sela" traži da se upumpa u selo. Kanađani, Amerikanci i mnogi drugi već su prošli kroz taj mehanicistički eksperiment, i pametnije bi bilo učiti na njihovim greškama nego na vlastitim.

Pa što kažu iskustva onih koji su se već opekli? "Opečeni" kažu da je selo kao koncept života - to jest, "živjeti na selu i od sela" - prevaziđeno, već da življenje na selu treba razlučiti od sela kao ekonomske osnove, što znači da će jedan dio stanovnika živjeti na selu, ali će mu izvor prihoda biti izvan sela. Što se tiče življenja na selu, glavni način ponovnog naseljavanja ruralnih područja nije zaustavljanje ili obrtanje procesa iseljavanja (to jest, da se vrate oni koji su ranije odselili; kako je već rečeno, vraća se samo četvrtina), već proces dekoncentracije gradova. Selo pruža život u sporijem ritmu i manjim mjerilima, i zato mu se rado vraćaju oni razočarani ili zagušeni gradskim životom, kao što su roditelji s malom djecom, parovi s "praznim gnijezdom" i umirovljenici. Također, skloni su mu i izraziti individualci kojima treba samoće i praznog prostora (doslovce i u socijalnom smislu): umjetnici, dizajneri, informatičari, i uopće kreativci svih vrsta, koji će svoj posao fizički obavljati u ruralnom

prostoru, no zapravo negdje sasvim drugdje.

Tko je jednom iskusio ugodu četrdesetodnevnog radnog tjedna i slobodnog vikenda, teško će se polakomiti za radnim danom na selu koji prosječno traje desetak sati; zimi, naravno, kraće, a ljeti često doslovce od zore do mraka.

Živjeti od poljoprivrede je mukotrпно i ne baš jako romantično; svaka rasprava o neradnoj nedjelji pada u vodu upravo na selu, i to zbog nezgodne navike stoke da jede svakog dana u godini, ne hajući za vikende, državne niti crkvene praznike. Uz konkurentnost i profitabilnost, to je također jedan od razloga zašto se poljoprivredna proizvodnja industrijalizirala, a radnici u njoj rade slično kao u tvornici, osam sati dnevno i pet dana tjedno.

Tradicionalno selo kao način života ("na selu i od sela") podrazumijeva ekonomsku samodostatnost i zatvorenost, i gotovo je nemoguće pomiriti ih sa zahtjevima tržišnog poslovanja. No, to ne znači da seoski život ne treba očuvati i zaštititi. Mnogi elementi seoskog života zaslužuju da ih se sačuva, ali ne kao ekonomsku paradigmu, već kao kulturno dobro. Kao takvo, vrijedna je osnova seoskog turizma. Uspješne modele očuvanja sela kao kulturnog dobra imaju, primjerice, Austrija i Slovenija.

Mirisi i redari

Već su poznata i iskustva suživota onih koji žive od sela s onima koji na selu samo žive. U Sjeverovcu se o tome moglo čuti iz prve ruke, od mještana. Na primjer, "došljacima" (to jest, vikendašima i onima koji žive na selu zarađujući izvan sela) smeta balega, kokoši, pčele, pa nastoje kupiti što više zemlje ne bi li se odvojili od pravih seljaka. Neki su "došljaci" pak bili tako osjetljivi na seoske mirise da su pozvali komunalne redare. Mnogo nevolja stvaraju i vikend-lovci zbog kojih seljaci ne mogu do svojih obližnjih njiva. Na primjer, lovište u Knezovljanima na Baniji zakupilo je lovačko društvo iz Šestina. Ti se lovci slabo poznaju s mještanima, pa nema ni dogovora o sustezanju od lova kad to smeta poljoprivrednim poslovima, dok su takvi dogovori s lokalnim lovcima bili uobičajena, tradicionalna stvar.

Eto, tako su sjeverovački heretici razgovarali o umiranju starog sela i stvaranju uvjeta za nastavak novoga, ne kao antiteze gradu, već kao ravnoteže u odnosu na globalizaciju. Za vrijeme razgovora odnekud se pojavila još jedna knjiga: "Ovčarski priručnik" **Rodoljuba Džakule**. Radi se o uzornom priručniku potpuno okrenutom budućem ovčaru. Sve je tu: pošten popis razloga za (skromni prohtjevi) i protiv (skromna zarada) bavljenja ovčarstvom, izračuni isplativosti, tajne zanata, izvrsne ilustracije; nema prenemaganja niti pametovanja, nema sentimenta. Ali ima mnogo prosvjetiteljskog erosa, znanja i ljubavi prema struci.

Eto, takve knjige daju nadu u budućnost sela, i selo budućnosti: selo koje ne nastanjuju hrvatski s(ent)imentalci i Amiši, ovisnici navučeni na sredstva za poticanje agrara, niti oni koji su ostali na gruntu samo zato što nisu uspjeli otići, već ljudi nalik onima u ruralnim područjima najrazvijenijih zemalja. To jest: stanovnici globalnog sela.

Članak je preuzet sa www.feral.hr 27. veljače, 2008.